BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN DEN GODSDIENST DER DAJAKS VAN LANDAK EN TAJAN.

DOOR M. C. SCHADEE,

Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur.

A. Inleiding.

§ 1. Het noodlot.

Wie eenigen tijd onder de Dajaks der Wester-Afdeeling van Borneo vertoeft, en zich rekenschap tracht te geven van hunne godsdienstige gevoelens, krijgt den indruk dat de Dajak voortdurend in vrees verkeert voor wat wij het noodlot zouden noemen.

Hij denkt daarbij veelal niet aan bepaalde goede en kwade geesten, althans hij uit dit niet, maar spreekt alleen over kwade invloeden in het algemeen, zonder te zeggen, waaruit die voortvloeien. Hij denkt zich zelf steeds onder „verderfelijke invloeden” te staan; de meeste zijner ritueele gebruiken zijn pogingen, om die krachteloos te maken.

Talrijk zijn dan ook de woorden waarmede de toestand „door ongeluk bedreigd” aangeduid wordt.

De Maleier noemt het *panas*, d. i. heet; de Dajak gebruikt de termen: *siël*, *sangar*¹, *pamali*, *rasi*, *koetika*. Andere woorden zullen we nog later leeren kennen.

Het bestrijden van dien toestand heet *boewang rasi*, *boewang siël*, enz.; d. w. z. de *rasi* wegwerpen, dus „de verderfelijke invloeden onschadelijk maken.”

In al zijne handelingen is een angstvallig vermijden merkbaar van al wat naar zijne voorstelling verboden, *pantang* is². Van

¹ *Sangar* zegt men veelal ten opzichte van de *nëgri*, het land, de gemeenschap; de andere woorden ten aanzien van personen.

Vergelijk *sangar* met het Javaansche *sangat* of *sahat*, het Maleische *koetika*. (*Rasi*, Mal. *rasi* is ontleend aan 't Skr. *râçi*, teeken van den dierenriem. *Kern*).

² Bij de Poelau Dajaks *paré*, bij die van Empading *pali*. Bij andere stammen komen weer andere namen voor, die wij niet hebben opgeteekend.

welke hoogere macht dit verbod uitgaat, weet hij u niet te zeggen, zijne eenige uitlegging is: bij overtreding der pantang-voorschriften ontstaan de kwade rasi's.

Hoe die „kwade rasi“ te verklaren; welke is de voorstelling van den Dajak van de krachten, die heil en onheil beheerschen?

Wij zullen trachten hieronder deze vraag te beantwoorden, maar eerst eenige godsdienstige gebruiken en verschijnselen, die ermede samenhangen, beschrijven.

§ 2. Kwade voorteekenen.

Heeft men met een Dajak plan voor een reis gemaakt, dan mag men dankbaar zijn, als de tocht niet afspringt, omdat de reisgenoot een boozen droom heeft gehad.

Geheel afspringen gebeurt echter zelden, de droom is echter voor den Dajak een bewijs dat hij eerst moet overgaan tot het boewang rasi. Hoe dit geschiedt zullen wij later zien.¹

Begeeft hij zich eindelijk op weg, dan is zijn aandacht voortdurend gevestigd op goede en kwade voorteekenen. Men behoeft er evenmin op te rekenen, dat hij zijn huis zal verlaten na pas uit den slaap te zijn ontwaakt, of onmiddelijk na den maaltijd, want: dat is pantang.²

Het is ook te hopen, dat hij bij het verlaten der woning niet een schreiend kind hoort — bedreigd met ongeluk door deze omstandigheid heet rabalam — of iemand hoort niezen of zelf niest³

¹ Vergl. Bataksch rasijan, lotsbestemming, voorbestemd lot, Makassaarsch rasejang, raseng Menangkab. Mal. ominieuse droom (v. d. Tuuk, Bataksch Wdb. i. v.). *Kern*.

² De adat schrijft voor, dat men de hand, die men na den maaltijd gewasschen heeft, eerst binnenshuis laat droog worden. „Door gevaar bedreigd“ wegens het met nog natte hand naar buiten gaan, heet najau.

³ Onder dezelfde omstandigheden is niezen omineus bij de Koetei-Dajaks. Zie Tromp. Uit de Salasila van Koetei. Bijdragen tot de T. L. en V-kunde van N. I. volgreks 5, deel 3, pag. 69.

Bij de bewoners van Windesi (Nieuw-Guinea), zie Tijdschrift voor de Ind. T. L. en V.-kunde dl. XL, pag. 172 bestaat volgens Van der Roest een dergelijk bijgeloof.

Niest in de Oosthoek van Java een pasgeboren kind, dan zegt gewoonlijk een der omstanders: „Slamat biar lēkas bēsar“. Zie Tijdschrift voor I. T. L. en V.-kunde. Deel XXVI blz. 304.

Bij de Tiroeray (eiland Mindanao) bestaat het geloof dat de ziel van tijd tot tijd het lichaam verlaat; als teeken van terugkeer geldt dan niezen, waarom de Tiroeray, na geniesd te hebben, uitroept „Best, mijn ziel is weer teruggekeerd“. Zie Ind. Gids 1890 blz. 2321.

— aldus bedreigd heet songkà^c —, of dat plotseling een hevige regenbui losbarst; het zou alles een reden zijn, om het vertrek eenigen tijd uit te stellen.

De Dajak, die op weg naar zijn rijstveld een kreng van een vogel of ander dier vindt, keert huiswaarts.¹

Het gevaar dat hem daardoor dreigt heet sangalang.

Voortdurend let hij op vogels. Het geluid van sommige soorten in bepaalde richting is nu eens voorspoed, dan weer tegenspoed voorspellend, de leer daaromtrent bevat uitgebreide regels. (Zie § 26).

Door al deze omstandigheden kan men tegen wil en dank in den toestand van siël komen. De gevolgen worden gevreesd, maar veel grooter is de vrees, wanneer die toestand met opzet in het leven geroepen wordt.

§ 3. Pantangan's of verboden dingen.

Pantang is het met een kapmes twee slagen uit verschillende richting (van rechts en links) op een stok of stijl of boom te doen (manangkak); kapt men echter zoolang tot de stok geheel door is, dan steekt er geen kwaad in, indien men het nl. slechts doet met eene bepaalde bedoeling, bijvoorbeeld omdat men den stok noodig heeft.

Ook het doen van achtereenvolgende slagen uit eene zelfde richting (mangobang) is pantang, wanneer het in toorn geschiedt.

Het eigenaardige is echter, dat wie zulks doet niet zich zelf in den toestand van siël brengt, maar hem provoceert voor anderen. Het gebeurt vaak uit moedwil; kwaadwilligen tangkallen bijv. den stijl van een poort, welke toegang tot een erf verleent, om de booze rasi's over de bewoners van het huis af te roepen. Bij de Mënjoeké-Dajaks staat op het manangkak, wanneer het op een rijstveld gebeurt een straf van drie en een halve tahl, waaronder moet zijn een pahar (koperen spijsbak), verder een varken, een stuk

De Zee-Dajaks van Sarawak geven hunne jonggeboren kinderen een naam, wanneer de voortekens goed zijn. Daartoe kietelen zij het kind met een veer in het neusgat; indien het niest, is het een goed teeken, indien niet, dan wordt de plechtigheid tot op een anderen dag uitgesteld. (Ling Roth, *Natives of Sarawak* vol. I p. 102).

In Europa is niezen onheilspellend, waarom men de verderfelijke invloeden wegneemt door een „God zegen je”.

¹ Ook bij andere volken is het vinden van krengen een onineus teeken o. a. bij de bewoners van Windesi. Van der Roest l. c.

ijzer, en baras banjoe. De beteekenis van het stuk ijzer zullen wij later leeren kennen, ook van de baras banjoe.

In eene codificatie van adatvoorschriften in de Tēmila-streek door den apanagehouder Ja Dimboel opgemaakt, lezen we:

Djikalau ada sawatoe orang datang kapada lain orang di roemah tangganja atawa kadjalan tēpiannja atawa didalam watasan roemahnja, maka datang sërta dēngan piso pakinja¹ dan soempah serahnja, apa lagi dēngan bērsēndjata sërta mēnangkal mēngobang deri pada sēgala pēr kara dan kēsakitan hatinja kapada orang jang didatanginja itoe, maka itoe orang dihoekoem saboewah siam saēkor babi dan orang di langgarnja itoe poen mēngoekoem djoea padanja saboewah siam saēkor babi. Maka djika dia ingkar, dan tida^c bērapa lamanja tiba-tiba mati orang jang bēkas di langgarnja itoe mēlainkan ditimbang njawa anam tahl sapoeloeh amas mēsti itoe orang toeroet dēngan kalēmboetan hatinja."

D. i. Indien iemand in een andermans huis komt, of hem ontmoet op den weg naar den waterkant of op zijn erf en hem scheldt, daarbij zwerende en vloekende, of wat nog erger is, wanneer hij gewapend is en slaat en hakt links en rechts overal op in, om verschillende redenen en omdat hij vertoornd is op dengeen, dien hij heeft opgezocht, dan betaalt hij (aan het kamponghoofd) één siam (martevaen) en een varken boete, en aan den persoon op wien het gemunt was ook een siam en een varken. Maar indien hij weigert, en kort daarop iemand van degenen op wie het gemunt was sterft, dan moet hij ook diens weergeld betalen, nl. zes tahl en tien amas, en dat moet hij doen met gewillig hart."

Door het betalen der boete kan een Dajak dus de booze rasi's die hij over iemand afgeroepen heeft, weder afwenden. Sterft de gelaedeerde voordat daardoor de bezwering herroepen is, dan betaalt hij den bloedprijs ten volle uit, alsof hij den persoon werkelijk gedood had.

Hoogst gevaarlijk is het evenzoo zijn eigen of een andermans rijstpot of ketel in woede stuk te slaan. De gevolgen zijn hetzelfde.

Pantang is het weigeren van spijs of drank. De persoon van wien men weigert spijs of drank aan te nemen, verkeert in gevaar; dit heet dan kēm poenan bij de Maleiers, soempanan bij de Dajaks van Menjoeké.

¹ Paki is het grondwoord van maki — schelden. Piso is synoniem met paki.

Door slechts even van het aangebodene te proeven, of het even aan te raken met de hand, ontnemt men echter aan het kmpoenan zijne kracht ¹. Zoo kan de oplettende toeschouwer zoowel in de woning van den Maleier als van den Dajak, herhaaldelijk zien, hoe de gast wien de sirihdoos toegeschoven wordt, voor het aangebodene bedankende even de doos met de hand aanraakt.

§ 4. Boewang rasi-ceremonin.

Gaan wij thans over tot het beschrijven van eenige ceremonin, waarvan de Dajak zelve geene andere verklaring weet te geven, dan dat ze dienen om te boewang rasi.

Wie als controleur een kampong in de Menjoek-streek bezoekt, en het bezoek behoorlijk heeft aangekondigd, zoodat de hoofden tot de ontvangst gereed staan, wordt bij het binnenkomen met gele en blauwe rijst bestrooid.

§ 5. Rijststrooiers-gebed (pamang).

Deze rijst is daartoe van te voren bereid, de eerste (baras koening) door ze met koenjit (*curcuma longa*) te kleuren, de tweede (baras hidjau) door ze met gestampde pinang en pantan-bladeren te mengen.

Het kamponghoofd dreunt daarbij met luider stemme een gebed (pamang) aan de djoebata's (goede geesten) op, om hen in kennis te stellen met het hooge bezoek, en hun zegen daarover af te smeeken.

§ 6. Ceremonie met het hoen (brpipis).

Is de bezoeker eenmaal gezeten, dan vraagt gewoonlijk het kamponghoofd vergunning zijne voeten te mogen "pipissen" (pipis ajam = sapoe ajam Mal. = kbo mano^c Daj. = het bestrijken met een hoen). Dit is eene ceremonie waarbij het hoofd of een ander in pamango bekwaam persoon (toekang pamang) een lang gebed opdreunt ², daarbij een hoen in zijne handen houdende; en eindigt met den vleugel van het dier onder het tellen van een tot

¹ Vergelijk Dr. Nieuwenhuis, In Centraal Borneo Deel II p. 209.

² Het opdreunen van een gebed — bapamang of bapatja (patja = batja = lezen) — geschiedt op eigenaardigen, zangerigen toon. Soms valt ook een tweede persoon in, op denzelfden dreun, echter andere woorden bezigende.

De menschen, die er om heen zitten storen er zich weinig aan en gaan gewoonlijk met hun gesprek of andere bezigheden voort, zoodat het in de oogen van den Europeaan alle plechtigheid mist.

zeven, „sa, doewa, taloe, ampat, lima, anam, toedjoeh“, zevenmaal over de voeten van den bezoeker te strijken (pipis). Eigenlijk behoort het over het hoofd, maar de eerbied voor den Europeaan verbiedt zulks.

De kip wordt daarna aan den bestrekene ten geschenke gegeven, met verzoek echter haar niet te slachten, maar goed te verzorgen. De verklaring der Dajaks van de geheele ceremonie is niet anders dan boewang siël, boewang rasi. Ook den volgenden dag zal uw reis voorspoedig zijn.

§ 7. Barima.

Eene andere plechtigheid is het barima.

Ook dit zal de controleur al zeer waarschijnlijk op zijn reis te zien krijgen. Hier of daar komt hij toch al spoedig in een kampong, waar het hoofd zich aan een meer of min ernstig vergrijp tegen de landsadat en den hoogen bezoeker heeft schuldig gemaakt, bijv. door het in gewone tijden voor den Europeaan bijna onbegeenbare voetpad niet voor diens komst te laten openkappen en schoonmaken. De overige hoofden, die den ambtenaar vergezellen, zijn het er spoedig over eens, dat het schuldige hoofd over moet gaan tot barima, om „de booze invloeden te neutraliseeren.“ Het schuldige hoofd onderwerpt er zich al heel spoedig aan. Ook uit eigen beweging echter gaan sommige hoofden ertoe over, alleen omdat zij behoefte hebben, om door eene plechtigheid van meer gewicht dan het pipis ajam het booze noodlot te bestrijden.

Men maakt onderscheid tuschen een klein barima, en een groot barima. Bij het eerste worden een of meer hoenders geslacht, bij het tweede ook een varken en soms een hond ¹.

§ 8. Barang roba.

Voor een klein barima is noodig:

- 1°. een of meer levende hoenders.
- 2°. een bord gewone rijst.
- 3°. een bord kleefrijst (Daj. poewé).
- 4°. een kopje gele rijst.
- 5°. een kopje blauwe rijst.
- 6°. een schoteltje baras banjoe ² d. i. rijst in olie gedrenkt.

¹ De Tēmila-Dajaks zijn reeds zoo onder den invloed der Maleiers gekomen, dat zij geene honden meer slachten en eten.

² banjoe Jav. = water. Ook in het Bandjareesch is het in dien zin gebruikelijk, alsmede in het dialect der bewoners van Nēgara. Zie Grabowsky, Negara. Ein Industrie Centrum in S. O. Borneo. Globus 55.

Zie ook van denzelfden schrijver Die Orang Bukit, Ausland 1885 pag. 786.

7°. een kopje baras poeloeh d. i. rijst gemengd met afschrapsel (Daj. poeloeh) van alle kostbare zaken die in eene Dajaksche woning te vinden zijn, van de oude djěmpa's en siam's, van de gouden en zilveren sieraden, van de daoeh's, lilas en gongs. Van deze voorwerpen wordt geacht een bijzonder gelukaanbrengende kracht (kramat Mal., pamah Daj.) uit te gaan.

8°. een bamboekokertje met water.

9°. eenige eieren.

10. een stuk těngkawang-vet.

11. koperen bakjes (manggi Daj., soemboel Mal.) met benoodigdheden voor het betelkauwen en rooken, sirihbladeren, gambirkoekjes, kalk, pinangvruchten en tabak, benevens de gereedschappen tot het snijden van de pinangnooten (katjip Daj. Mal.) en tot het fijnstampen van het sirih-pruimpje, een kokertje (lasoeng) met spatel (aloe).

Al deze zaken zijn in onbereiden toestand (Daj. roba = onrijp, ongaar, ongekookt), de levende have ongeslacht, rijst en eieren ongekookt, de sirihbladeren nog niet ontdaan van de steeltjes, de pinangnooten nog aan de takken en ongeschild.

§ 9. Taboer njawa.

De vier bovengenoemde soorten op bijzondere wijze toebeide rijst, n°s 4, 5, 6 en 7, noemt men taboer njawa d. i. „het uitgestrooide voor de ziel”¹. De taboer njawa wordt dikwijls bij de barang roba weggelaten.

De verschillende spijsen worden op koperen presenteerbladen in de soerambi neergezet of neergelegd.

De toekang pamang neemt nu een hoen in de hand en dreunt zijne pamangs op, na vooraf een langgerekt aoe tot aanroeping van de djoebata's te hebben doen hooren. Gelijktijdig werpt hij een handvol gele rijst in de hoogte; het is pantang, de djoebata's aan te roepen zonder gele rijst.

Zij worden aangezocht om hulp en zegen, voordeel en geluk, en verder in kennis gesteld met het voornemen der menschen de gereedstaande barang roba hun als offermaal te bereiden.

Daarna telt hij van een tot zeven en strijkt daarbij met den

¹ Vergelijk tawor bij de Olo Ngadjoes. Grabowsky, Der Tod, das Begräbnis und das Tiwah. Int. Archiv für Ethnographie B. II. p. 196.

Ook het mengen van de rijst met olie en afschrapsel komt bij de Olo Ngadjoes voor.

vleugel van het hoen ook zevenmaal over de gereedstaande spijzen. Naar de bedoeling hiervan gevraagd, antwoordde men, dat dit diende, om de djoebata's te pipissen, welke na de oproeping bij of in de spijzen aanwezig werden geacht. Na de djoebata's komt de controleur aan de beurt, daarna de andere hoofden naar rang en stand.

Het barima kan ook plaats hebben, om de kwade rasi's van een rijstveld, van een pas opgericht gebouw of iets anders weg te nemen.

In dat geval wordt de grond, de stijlen van het huis en de spanten of anderszins op dezelfde wijze gepipist.

De kippen — en eventueel het varken en de hond — worden nu geslacht en toeberaid. Ook van de rijst worden allerlei lekkernijen klaargemaakt.

Is een en ander gereed, dan worden in de soeramby de volgende schotels neergezet. Alle spijzen en ingrediënten zijn nu bereid, zijn nu barang rima.

§ 10. Barang rima.

1° borden met gekookt en geroosterd of gepoft kippen-, varkens- en hondenvleesch.

2° bontong (Daj.), d. i. rijst in een blad gerold, daarna in een bamboepijp gestoken gevuld met kokosmelk.

Is deze geheel verdampt dan wordt de bamboepijp gesplitst, om het rolletje rijst er uit te halen.

3° soeman (Daj.), een bamboepijp met kleefrijst daarin geroosterd.

4° tompi (Daj.) = tjoetjoer (Mal.), een gebak van rijstemeel in tengkawangolie gebakken.¹

5° klamé (Daj.), een gebak van rijstemeel met de bekende oliehoudende bidjan- of lënga-vruchtjes (sesamum) gemengd, en met tengkawang-vet gebakken.

6° bidjan-vruchtjes gestrooid over gehalveerde hardgekookte eieren.

7° een kopje, of bamboe-pijpje met water voor de djoebata's, om voor en na den maaltijd de handen te wassen.

8° tabak, sirih, gambir en pinangnoten, de laatste van schil ontdaan, de sirihblaadjes thans zonder steel netjes gestoken in kokertjes (Daj. oentjoen), gevlochten van fijne biezen of ananasvezels, aan beide kanten open.

¹ tompi — vergelijk het Atjehsche toempòë, Dr. C. Snouck Hurgronje De Atjehers, I p. 32.

9° een brandend olie-lampje ten dienste van de djoebata's en menschen om een strootje op te steken.

10° eenige gekookte eieren.

11° taboer njawa, d. i. kopjes met gele of blauwe rijst, baras poeloeh en baras banjoe.

12° een kopje of kokertje met wat kippen-, of eventueel varkens- en hondenbloed.

13°. twee pakjes van samengevouwen bladeren, waarvan het een toerap nasi (Daj.), een mengsel van al de genoemde spijzen, echter van alles slechts een kleine hoeveelheid; en het andere toerap kodji (Lampa-dialect) ¹, een dergelijk mengsel van de benodigdheden voor het betelkauwen inhoudt.

De plechtigheid wordt thans voortgezet. Zij, die aan den maaltijd deelnemen, vereenigen zich in de soerambi en zetten zich om de spijzen heen.

Het is moeilijk een pamang in zijn dreunend opzeggen te volgen, de Dajaks zijn te bevreesd zulk een gebed langzaam uit te spreken, wanneer niet werkelijk een barima bedoeld is. De onderzoeker heeft dus geen gelegenheid het behoorlijk op te teekenen.

§ 11. Bapatja of bapamang.

Wij meenden echter van een Ajoeh-Dajak het volgende te hooren:

Aoe pama roeman,
tangga, kaso, bĕngkoewang, atap,
rĕmboewang, kampong, garang,
toempoe^c, djoeroeng, bidé, laman,
djamban, pelajan, goena pedagei.
pasah, rĕndjoewang, tĕmbawang,
klaka, palé niboeng, kampas,
bĕnggĕris, amang, kladan, tapang
aje^c, tanah, tĕlo^c, rantaoe, boe-
lan, bintang matahari, déwa, pari,
menta toeloeng mĕnanam padi,
moedah²an bai^c, bĕrboewah labat,
bĕroerat pandjang, banih tinggi,
batang aja basar, bĕrdahang pan-
djang, bĕrdahoen rimboen, bĕr-
boenga lantò^c, bĕrboewah labat,

Pama = Mal. kramat in den
zin van macht om geluk, zegen
aan te brengen. Elke radja heeft
pama, maar vooral gaat pama
uit van de pĕdagei, waar de
zetel wordt geacht te zijn van de
zielen der gestorven voorouders.
Over het woord pama later meer.
Bĕngkoewang = atap; rĕm-
boewang?; garang = kampong;
djoeroeng = schuur volgens
Hardeland; bidé = rotanmat; la-
man = erf; pelajan = djam-
ban drijvend badhuis, tevens
WC; pasah = volgens Hardeland
schuur; rĕndjoewang = sa-

¹ Waar alleen de taal aangegeven wordt met „Dajaksch”, wil dit zeggen: aldus luidt het woord in de dialecten der eigenlijke Landak-Dajaks.

běrtanggei landong, bertoewah, baroentoeng, menta oentoeng, menta toewah ka djoebata, jang manoenggoe njawa orang basar, toeboeh sanang, menta ingo, menta piara, menta slamat, menta rahajoe, menta sanang, njaman, menta oentoeng ka djoebata, ka pangingo, sabab njaro, sabab njěmpoewé barchabar, barbarita, bartampa, bartarang, barpamah, pangingo, pangoele, pangiring kita nantoe njawa orang basar, oekoer, oento^e; oekoer bagei ajoe djéba soemangat.

wang een palmgewas, bij Pijnappel lëndjoewang; klaka = tēmbawang, verlaten erf; palé = niboeng; kamps = kēmpas, volgens P. een soort boom met fraai rood wortelhout; bēnggēris, amang, kladan, tapang aje^e, alle boomsoorten; pari[?]; labat = veel; banih = zaailingen; batang aja basar, aja = bēsar, groote stammen; of (van padi)stengels; rimboen = veel, lant^e = veel; bērtanggei landong = lange halmen; bertoewah = zegenrijk; ingo = onderhouden, rahajoe = rust, zegen; pangingo = onderhouden; njaro = roepen; njěmpoewé = roepen; barbarita = berichten; bartampa = scheppen, maken; pangoele = pangiring = geleiden; nantoe = onderhouden, zorgen voor; oekoer = leeftijd; oento^e = deel, voordeel; ajoe[?]; djéba = ziel, levensgeest.

De toekang pamang slaat nu eenige malen op een los in de hand gehouden stuk ijzer, gewoonlijk een bēlioeng (bijl.) — Bij een groot barima wordt voor het huis op de bābāndih geslagen.

Aoe djoebata panampa, padjadji, pangingo, pangowang, pangoele, pangiring, jang naroh adat paranti, kita^e lambagan, tarat samoro, tépa^e paranti, titi datjeng, bangkal taradjoe, tépa^e

panampa, padjadji = schepper; pangowang = schepper vanden mensch; pangoele, pangiring = geleider; paranti = adat; kita^e = adat; lambagan¹ = hetgeen nog niet vast-

¹ Lambagan is volgens Hardeland = stempel, volgens Grabowsky = die zum Gusz fertige Form. Zie: Nagara ein Industrie-Centrum in Süd-Ost Borneo; Globus 55.

paranti, djata^c kliti, djangan barobah, djangan barsòbò^c, djangan bërtangko^c, bërpali, sabab njaro kita djoebata panampa, padjadi, menta oeloe, menta iring, menta ingo, menta oentoeng, menta toewa, menta piara ka kita djoebata, djoebata monggo, djoebata kajoe aja. djoebata kajoe tingi, djoebata palé, djoebata niboeng, djoebata tanah, djoebata aje^c, djoebata Dëpa, djoebata Dangkoa, djoebata Baksoewal, djoebata Bëla soepit, djoebata Maran Boekan, djoebata Boekit Laja, djoebata Boeloeh Hantoe, djoebata Soemarabat, djoebata Sampajangan, djoebata Sëkih, djoebata Pandong, djoebata Bawang, djoebata lawang, djoebata krimidi, miara seekat, miara bool, jang nondong, jang malangkōh, akoe njaro njoeroeh, makan bontong tompi, poewé, tëlör, klamé, bidjan, sampala tahoen, bëras baharoe, nasi baharoe, djangan idap, djangan badi, menta bartoewah, menta baroentoeng, menta sanang, menta njaman, menta slamat, menta rahajoe, menta oemoer pandjang, rëdjëki moerah, adat tatap sabab njaro djoebata menta piara, menta tjinta, menta tada, menta slamat, menta njaman, menta babarkat, menta kimat, menta paroewap, barboesit, menta padjoedjoe, menta kimat, soepaja sanang, soepaja njaman orang basar sabab menta piara batoel batoel ka djoebata.

gesteld is; tarat, samoro = voorbeeld; tépa^c = maat; titi datjeng = weegschaal, balans; bangkal taradjoe = weegschaal, balans; djata^c kliti^p; barobah = veranderen; barsòbò^c = verbergen; bërtangkò^c = bërpali = stelen.

monggo = heuvel; Dëpa, Dangkoa etc. bergen en stroomversnellingen in Landak en Sambas.

krimidi = huisraad; seekat = maat; bool = maat; nondong?; malangkōh?

sampala tahoen = de eerst rijpe padi; idap = badi = ziek.

tada?

kimat?

paroewap? barboesit?

padjoedjoe?

De djoebata's worden gedurende het bapamang aanwezig geacht; de pamang-kenner gaat, al voortgaande met zijn eentonig gebed, tot eenige bijzondere manipulatiën over.

Hij neemt eerst een handvol rijst (blauwe rijst en baras poeloh) en strooit die door het vertrek over de spijzen en de aanwezigen, eerst naar het oosten en dan naar het westen.

§ 12. Bagoelé baras banjoe.

Daarna neemt hij een weinig van de in olie gedrenkte rijst (baras banjoe), smeert eenige korreltjes op de spijzen, daarna ook weer bij de aanwezigen op het voorhoofd — bij de Batang Tarang Dajaks ook in den nek — en op de voorwerpen, voor welke het barima plaats heeft (bagoelé baras banjoe).

§ 13. Met bloed besmeren.

Hetzelfde geschiedt ook met het kippen- of varkensbloed (batjèli^c of batjopa^c), dat echter steeds aangebracht moet worden met een ijzeren voorwerp.¹

Dit geschiedt onder het uiten der woorden lamah basi, karas soemangat d. i. zwak het ijzer, sterk de levensgeest.

Vervolgens bestrooit de pamang-man alle aanwezigen met baras idjau en werpt aan de deur den inhoud van de rijst- en de betel-toerap naar buiten in oostelijke en westelijke richting (plaatsen van zons- en maansopkomst en ondergang), volgens zijn zeggen ten behoeve van de djoebata's welke wellicht door hem in zijn pamang vergeten zijn, of wel te laat op het feest mochten gekomen zijn.

Aan het einde van het gebed worden de djoebata's verondersteld de essence van de spijzen te hebben genoten en worden zij aangemaand huiswaarts te keeren.

Poelang bai^c, poelang tjoekoep,
takoet loepa, bai^c antangan, bai^c antangan = koperen bakje voor
angsi, slipi, basongkong, bamamas, betelkalk; ansig = kam; slipi
talino poelangka talino, djoebata = klein taschje tot opberging van

¹ Het bloed op het voorhoofd gesmeerd noemt men ook pantawar darah. Het besmeren met bloed is door geheel Borneo bekend. Zie Hardeland, Dajaksch woordenboek i. v. saki. Bij de Olo-Maänjan geschiedt het evenzeer met een stuk ijzer of zilver. Grabowsky. Der Distrikt Dussan-Timor; Ausland, jaarg. 1884, blz. 469. Zie ook Wilken, Plechtigheden en gebruiken bij huwelijken enz. Bijdragen, volgrees V, deel 4, pag. 397.

Verder komt het bestrijken met bloed voor bij de bewoners der Minahasa en de Igorroten op Luzon.

poelang ka djoebata, aje^c poelang ka aje^c, pinang poelang ka djalap-
pan, oewit poelang ka tangkei,
baras poelang ka talò^c baras,
barsaja^c, barangkang, samoewa
bai^c menta toewah, menta ingo,
menta bai^c, bardangau padi toe-
djoeh boewah, baömpò^c, bamanoe^c,
barbabon, barasoe.

de bakjes waarin zich de ingre-
diënten voor het betelkauwen be-
vinden; basongkong, bama-
mas = opbergen in de slipi;
talino = mensch; djalapan,
oewit = sirih; tangkei =
steel; barsaja^c = barang-
kang = scheiden; dangau =
schuur; ompò^c = bergplaats
voor padi, op groote ronde doozen
gelijkende; manoe^c = kip; ba-
bon = varken; asoe = hond.

Deze laatste pamang is gesteld in de taal der Boekit-Dajaks. Vervolgens laat de toekang pamang een langgerekt koer hooren en roept de levensgeesten van menschen, dieren, planten en voorwerpen aan in hun lichaam te blijven of er in terug te keeren.¹

Daarna komt de beurt aan de menschen, om zich aan de spijzen te goed te doen.²

§ 14. Gezamenlijke maaltijd.

Het geheel is dus een gezamenlijke maaltijd van djoebata's en menschen, waar allen aan dezelfde plechtigheden onderworpen zijn. Waar toch de blauwe rijst over de spijzen gestrooid wordt of deze met baras banjoe en bloed besmeerd worden, gelden deze handelingen weer niet de spijzen zelve, maar de djoebata's, welke daarbij tegenwoordig geacht worden.

Het doel dezer plechtigheden heet weer boewang rasi.³ Inzonderheid het bloed van de geofferde kip of het geofferde varken schijnt groote kracht te hebben, men noemt het tanong of pantawar, afweermiddel van dreigende onheilen.

Ook de djoebata's zijn dus volgens het volksgeloof aan het noodlot onderworpen. Ook voor hen is het noodig dat de kwade rasi's ge-neutraliseerd worden. De Dajaks zeggen dan ook: „Wij zorgen voor de djoebata's, zooals de djoebata's voor ons zorgen.”

¹ Zie over de uitdrukking koer soemangat Wilken's Animisme, Ind. Gids 1884 blz. 943; Skeat's Malay Magic pag. 249.

² De toekang pamang krijgt voor zijne moeite een poot van de kip.

³ Een dergelijk verzoeningsmaal heet bij de Toba-Bataks panoela = hetgeen dient om af te weren. Men lette op de gelijkenis in naam. Zie Wilken, Plechtigheden en gebruiken bij verloving en huwelijk. Bijdragen v. d. T. L. en V.-kunde, 5^e Volgreeks, 4^e deel blz. 391.

§ 15. Aanleiding tot barima.

Talloos zijn de aanleidingen voor de Dajaks om tot barima over te gaan. Bij slechte droomen, bij bijzondere gebeurtenissen in het landbouwbedrijf, bij plechtigheden en gebruiken in het familieleven heeft naar gelang van het gewicht der zaak een barima met een hoen of een varken plaats.

Ook echter bij de rechtspraak tot afdoening of regeling van rechtszaken. Ter verklaring hiervan het volgende.

Reeds boven zagen wij (§ 3), dat men de kwade rasi's over iemand kan afroepen, onheil boven iemand doen ontstaan door het *manangkal-mangobang*, vooral wanneer men daarbij zweert en vloekt. Dit is echter niet eens noodig om de kwade rasi's over iemand te doen ontstaan; het gebeurt reeds bij het minste onrecht, dat men hem lijden laat. Het Dajaksche hoofd, dat nalatig is den weg schoon te maken voor den Controleur, brengt hem in den toestand van *siël*; door een barima wordt dit *siël* weer krachteloos gemaakt.

§ 16. Beleedigde partij onder invloed van het booze noodlot.

Elk klein vergrijp, elk groot onrecht brengt den verongelijkte onder den invloed van het booze noodlot, ja niet alleen hemzelven, maar de geheele gemeenschap ¹. Daarom moeten èn voor den ge-laedeerde èn voor de gemeenschap de verderfelijke invloeden krachteloos gemaakt worden.

¹ Een dergelijk geloof vindt men ook op Nieuw-Guinea in het Engelsche gedeelte; vergelijk de mededeelingen van G. S. Fort in de „Ethnologische Studien zur erster Entwicklung der Strafe” van Dr. S. R. Steinmetz Bd. I p. 295.

De gelijkenis met het geloof aan de werking der kwade invloeden der Landak-Dajaks is zeer treffend. Zoolang aan de verongelijkte partij geen recht is wedervaren — naar hunne meening althans — is haar toekomstig geluk, haar toekomstige vrede een onzeker iets. Eerst wanneer de boete betaald is — of aan het wraakrecht voldaan —, is dit geluk verzekerd; dan pas, zou de Landak-Dajak zeggen, zijn de booze rasi's afgewend.

Het werpen van de schuld van het overlijden van een persoon, die in een vreemd land gereisd heeft, is in Nieuw Guinea, althans in het N.-Westelijk gedeelte, algemeen en wordt ook door J. L. van Hasselt vermeld: „Eenige aantekeningen aangaande de bewoners der N.W.kust van N. Guinea”. Tijdschrift voor de Ind. T. L. en V.-kunde Dl. XXXII, p. 271.

Ook in Landak kwam tijdens dat ik daar Controleur was een dergelijk geval voor.

Om die reden wil het Dajaksche strafrecht, dat niet alleen het geleden onrecht, de geleden schade vergoed worde, maar dat ook de booze rasi's geneutraliseerd worden.

§ 17. Het ijzer versterkingsmiddel der ziel.

Bij kleine vergrijpen is een volledig barima niet eens noodig. Soms wordt het geven van een stuk ijzer voldoende geacht. Dit wordt dan overgereikt onder de reeds in § 13 vermelde woorden „*lamah basi, karas soemangat*“. Het daarvoor gebezigde ijzer heet *pangkaras*, d.i. een middel om iets sterk (*karas*) te maken, hier den bedreigden levensgeest te versterken ¹.

Een andermaal wordt de schuldige veroordeeld tot eene gift van wat *baras banjoe*.

Bij ernstige misdrijven moet een barima plaats hebben, waarbij een varken geslacht wordt, een groot barima dus. De geheele kampong neemt aan den maaltijd deel — wel te verstaan als de *djoebata's* er de essence van genoten hebben —; de beleedigde wordt na de goden het eerst gepipist. Om den beleediger-zelf bekommert men zich echter niet, die zou er des noods bij gemist kunnen worden.

§ 18. Boewang-rasi-boete na snellen.

Voor al bij het snellen wordt nadruk gelegd op de bijzondere boete tot het krachteloos maken der kwade rasi's.

Behalve de *pati njawa*, de *poengoet basi*, de *sangga parang*, de *palangka*, en de *paoebah*, alle verschillende soorten van boete, welke op het snellen staan, en waarvan wij de beteekenis later zullen leeren kennen, bestaat er nog eene andere: de *panjasa hoetan*, het reinigen der aarde. *Hoetan* wordt in Landak vaak synoniem met *tanah* of *nëgri* gebruikt, zoo ook hier. Het *panjasa hoetan* is dus volkomen te vergelijken met *tjoetji boemi*, *pëmbasoe* *doeson* en *basoe* *loerah* in Zuid-Sumatra in gebruik. (Zie Wilken, *Strafrecht* blz. 112 en 113; en *Plechtigheden en gebruiken bij Verlovingen en Huwelijken II* blz. 161).

¹ In plaats van het woord *basi* — ijzer gebruikt men ook dikwijls het woord *wadja* = staal. Zie over dit woord Wilken, *Mutilatie der tanden bij de volken van den I. Archipel*. Bijdragen tot de T. L. en V.-kunde, volgreeks V, deel 3, noot 60a.

Het gebruik om een stuk ijzer te geven onder dergelijke omstandigheden bestaat ook bij de Rambai- en de Sebroeang-Dajaks. Tijdschrift v. Ind. T. L. en V.-kunde Deel XXV, p. 115.

Zij dient om de verderfelijke invloeden te bezweren, het onheil af te wenden.

Door het snellen toch, meer dan door eenig ander misdrijf wordt het geheele land panas, aan verderfelijke invloeden onderhevig. De panjasa hoetan bestaat uit voorwerpen welke te samen anderhalf tahl waarde hebben, benevens een varken en een pangkaras (een stuk ijzer). De bedoelde voorwerpen moeten bij voorkeur zijn een tẽmpajan mando^c, en twee tẽmpajans boedoe (een klein soort martevaan). Het varken wordt geslacht bij een groot barima, dat de Dajaks houden tot reiniging der aarde. Ook aan tẽmpajans wordt de kracht toegekend onheil af te weren.

§ 19. Offermaal bij Maleiers.

Ook een twistgeding tusschen Maleiers onderling loopt met eene ceremonie ten einde. De schuldige wordt veroordeeld tot de kosten van een tẽpong tawar. Heeft hij het noodige geld daartoe aan den eischer of aanklager betaald, dan gaat deze er toe over zichzelf en zijne huisgenooten een witte pap op het voorhoofd te smeren, gemaakt uit rijstemeel van den voorraad van den radja of een ander persoon, van wien men veronderstelt, dat een mystieke heil-aanbrengende kracht uitgaat. Dit gebruik heet bata toengkal. Men geeft daarmede te kennen plan te hebben een offermaaltijd te houden. Drie dagen later heeft dit plaats; niet alleen de huisgenooten, maar ook bureu worden daartoe uitgenoodigd. Deze maaltijd heet tẽpong tawar, naar de plechtigheid die daarop plaats heeft: het besmeren der aanwezigen met rijstemeel, gemengd met curcuma en het bloed van een geslachte kip.

Nadere bijzonderheden ontbreken ons; zoo weten wij niet, of ook de hoogere machten tot den maaltijd geroepen worden.

Niet alleen dat een persoon, die zich tegenover een ander vergrepen heeft, verplicht wordt het dreigende onheil van den gelaedeerde weg te nemen, hij wordt er ook voor verantwoordelijk gesteld, wanneer volgens de volksopinie het noodlot reeds gewerkt heeft, de bedreigde werkelijk door een ongeluk getroffen is.

Mocht dus het toeval willen, dat de gelaedeerde zelf of een zijner huisgenooten kwam te sterven, voordat aan het recht voldaan was, voordat de rasi's van hun kracht beroofd waren, dan wijt men dit sterfgeval eenvoudig aan de werking der booze invloeden, waarvoor de tegenstander verantwoordelijk gesteld wordt.

Een voorbeeld hiervan zagen we reeds boven bij § 3, in de strafbepaling op het manangkal-mangobang in de codificatie van het strafrecht der Tēmila-Dajaks door Ja Dimboel.

Wij halen nog een voorbeeld aan uit dezelfde codificatie: „Indien iemand iets van een ander die bij hem in de schuld staat, weghaalt, en hij doet het achter zijn rug of voor zijn neus, maar niet met diens goedvinden en zonder zich eerst bij het hoofd beklaagd te hebben, dan betaalt hij (aan het hoofd) eene boete van een siam en een varken, en aan den persoon van wien hij iets in beslag genomen heeft ook een siam en een varken; maar indien hij weigert, en indien de persoon, van wien hij iets weggenomen heeft, sterft, om reden, dat het tongkal geworden was, gedurende die rampas-zaak, dan moet hij voor dat verloren menschenleven betalen eene boete van drie tahl en tien amas, met een djēmpa als eerste voorwerp.”

§ 20. Tongkal-instelling.

Tongkal — in Mënjoeké spreekt men van tongkal pangang — is dus weer een ander woord voor „door booze invloeden bedreigd of daaronder geraakt”, bij personen, die door anderen benadeeld of beleedigd zijn.

Men ziet het verschil tusschen dit geval uit de codificatie en het vorige. Daar werden de rasi's met opzet in het leven geroepen, hier ontstaan zij door het plegen van het misdrijf, ondanks den bedrijver, wiens eenige bedoeling is het rampassen. Sterft in het eerste geval de gelaedeerde, dan is de boete gelijk aan den vollen bloedprijs; in het tweede geval gelijk aan de helft ervan.

Deze instelling, welke het recht geeft een zoengeld te eischen bij sterfgeval wegens tongkal, wordt atoeran tongkal genoemd en is in de Westerafdeeling van Borneo zeer verspreid. Wij vonden ze in geheel Landak en Tajan, inclusief Mēliau. Stellig komt ze in Sambas en Mampawa ook voor.

Van de Mēliau-Dajaks teekenden wij de volgende gevallen op:

Het tongkal-recht wordt toegepast, wanneer men nalatig is de boete te betalen staande op: het stelen van vruchten uit een boom, waaraan door een teeken (panggar)¹ is kenbaar gemaakt. dat

¹ Door het verbodsmerk wordt de boom of ook het stuk land heilig verklaard, wat men elders taboe noemt. Het overtreden van het verbodsmerk is dus heiligschennis, vandaar dus dat het in de hoogste mate de kwade rasi's in het leven roept.

de eigenaar — of meestal eigenaars — de vruchten voor zich zelf wensch of wenschen te behouden.

het bovenstrooms visschen met toeba zonder aan de lager gelegen kampongs hiervan vooraf kennis te geven;

het toebrengen van schade of vernielen van een ladang-huisje, tijdens dit door de bewoners verlaten is. Dit is te vergelijken met het manangk'al-mangobang der Landak-Dajaks.

het als vreemdeling binnengaan van een kampong, wanneer dit pantang is, bijv. in de eerste drie dagen na afloop eener genezingspartij (bërdoekoën). Het verbod van toegang moet echter door een teeken aan de trap van het kamponggebouw zijn kenbaar gemaakt.

Op al deze strafbare handelingen staat slechts eene zeer geringe boete n. l. het geven van een hoen, dat geofferd moet worden, om het dreigende gevaar af te wenden. Is men echter onwillig deze boete te betalen, dan loopt men kans bij het passeeren van het een of ander ongeluk onder de familie van den benadeelde of onder de kampongbewoners tot de tangkal-boete veroordeeld te worden.

Het zonderlinge van het volksgeloof omtrent het ontstaan der kwade rasi's na een misdrijf of adats-overtreding, is wel, dat juist de benadeelden van die kwade rasi's te lijden hebben, en er van toorn der hoogere machten op den misdadiger of overtreder geen sprake is.

Een zonderling verschijnsel inderdaad, in strijd met de beginselen van moraliteit en religie, die wij bij alle volken der aarde, zelfs de minst ontwikkelde, aannemen, in strijd met het den mensch algemeen aangeboren geloof van een behagen der hoogere machten in het goede en een afkeer van het slechte. Men kan niet zeggen dat de Dajaks geene begrippen omtrent moraliteit hebben; uit hun gewoonterecht blijkt, dat hun uitgangspunt van de zedelijke beoordeeling, hun kennis van goed en kwaad, in hoofdzaak hetzelfde is als het onze; slechts in onderdeelen bestaat er verschil tusschen hunne en onze ethische begrippen. Hier geldt het echter een hoofdbeginsel: het geloof, dat den verongelijkte onder de macht van het booze plaatst en den misdadiger ongestraft laat.

§ 21. Verklaring van de werking der booze geesten.

Hoe een uitleg voor die uitzondering te vinden?

Het antwoord moeten wij zoeken in de definitie van den toestand van panas, van de voorstelling der werking van kwade rasi's.

Wilken schrijft het panas toe aan den toorn der hoogere machten, die door het misdrijf beleedigd zijn; men maakt het panas krachteloos door de hoogere machten te verzoenen, hetgeen geschiedt door hun een maaltijd aan te bieden. (Zie zijne aantekening achter zijne „Plechtigheden en gebruiken bij verlovingsen en huwelijken.“)

Deze uitlegging is echter niet afdoende. Wilken gaat toch uit van het denkbeeld, dat de hoogere machten beleedigd zijn door het misdrijf, dat het dus machten zijn, die behagen scheppen in het goede. Het onbestraft blijven van den misdadiger, het booze noodlot, dat den verongelijkte boven het hoofd blijft hangen, is er niet door verklaard.

Als meer bevredigende oplossing van dit probleem stellen wij eene hypothese voor, die wij aan het oordeel van meer bevoegden onderwerpen.

Het komt ons voor, dat het bovenbedoelde verschijnsel verklaard moet worden uit een dualistisch godsbegrip, dat 's menschen lot afhankelijk maakt van een voortdurenden strijd tusschen goede en kwade geesten ¹. De kansen van dezen krijg zijn het, die menschelijk heil en onheil beheerschen. Wel zijn de goede geesten voorbestemd op den duur de overwinning te behalen, maar hetzij door onachtzaamheid, hetzij door zwakte worden zij vaak door de kwade geesten op de vlucht gejaagd, en blijven deze dan tijdelijk meester van het terrein. Die oogenblikken zijn het, waarin de mensch in den toestand van panas verkeert. De wereldorde is dan omgekeerd, de duivel is dan koning en speelt zijn spel. Wee de arme menschen, die daaraan ten offer vallen. De booze mensch echter blijft ongedeerd, hem neemt de daemon in bescherming.

¹ De voorstelling van den strijd tusschen het goede en het kwade vindt men in alle godsdiensten terug. Het is de natuurlijke uiting der behoefte van den menschelijken geest om de wetten op te sporen die het menschelijk lot beheerschen.

De machten van het licht stelt die voorstelling tegenover de machten der duisternis, Indra den god van den hemel tegenover Vṛtra (den daemon van de duisternis), Ormuzd (het beginsel van het goede) tegenover Ahriman (de macht van het kwade), evenals het begrip God tegenover het begrip duivel.

Waarom zou deze gedachte ook niet doorschemeren in de godsdiensten der Maleisch-Polynesische volken?

Vergelijk hiermede wat Tromp zegt in zijne beschrijving van het Sjamanisme bij de Bahau-Dajaks van Koetei in zijn „Uit de Salasila van Koetei“. Bijdragen tot de T. L. en V.-kunde van N.-I. Volgreks V, deel 3, p. 92.

Hoe echter dezen toestand te doen ophouden? Wij zagen dat bij Papoeas van Nieuw Guinea de wereldvrede terugkeert, zoodra aan het wraakrecht voldaan is. Ook geschiedt het door compensatie met boete en een offermaal den goeden geesten aangeboden.

Dat deze middelen in overeenstemming zijn met bovenstaande leer willen wij hieronder aantoonen.

Evenals de mensch zelfs op den laagsten trap van ontwikkeling overtuigd is, dat de overwinning van de goede geesten over de kwade op den duur verzekerd is, dat de booze slechts bij uitzondering tijdelijke overwinningen op de goede kunnen behalen, evenzoo is hij overtuigd geweest, dat ook in den mensch het goede principe overheerschend is. Ook in dien inwendigen strijd is de zege van het goede regel, kan het slechte slechts bij uitzondering op den voorgrond treden. De mensch is geschapen naar Gods gelijkenis, waarmede men zeggen wilde: de menschelijke aanleg is goed, rechtvaardig, eerlijk. Zonde, misdrijf is iets abnormaals, iets uit den booze. Juist deze uitdrukking wijst ons den weg naar wat de oorspronkelijke opvatting van een daad der zonde geweest moet zijn. Het was niet de mensch zelf, die de zonde bedreef, maar een booze geest, die van zijn lichaam bezit had genomen, die in hem was gevaren op het oogenblik der actie. Vooral wanneer het misdrijf in een oogenblik van opgewondenheid volbracht werd, moet deze meening zich opgedrongen hebben. De persoon zelf was niet toerekenbaar. Wie dan wel? De daemon, die in hem was nedergedaald.

De toornige gebaren, de bliksemschietende oogen en de ontzettende lichaamskracht bij het misdrijf ten toon gespreid, waren geene uitingen van hem zelf, maar van den in hem zetelenden duivel.

Letterlijk weergegeven vinden wij dit denkbeeld in de uitdrukking „door een boozen geest bezielde zijn.” Met de vraag „Welke booze geest bezielde U, toen gij die daad van geweld pleegdet?” is naar onze meening oorspronkelijk geen beeldspraak bedoeld geweest, maar een onderzoek of werkelijk een daemon op dat oogenblik in den misdadiger was nedergedaald.

Bekend is, dat het denkbeeld van nederdaling van geesten in het menschelijk lichaam onder alle volken, die niet bepaald tot de beschavings-volken behooren, zeer algemeen is, en onder deze laatste, ten minste onder het minder beschaafde gedeelte ervan, het bijgeloof van daemonopathie nog veelvuldig voorkomt.

De inlander van onzen Indischen Archipel gevoelt een diepe verachting voor den persoon, die zich toornig maakt, dit uitende door razen en vloeken. Hij beschouwt zulk een persoon als weinig beschaafd. Voor hem, die zich zelf steeds gelijk blijft, is het een bewijs dat die persoon niet bij machte is zich zelf te beheerschen, maar een gemakkelijke prooi is van een daemon die zich in hem wil belichamen.

In den toestand van panas dus, heeft de booze geest bezit genomen van het lichaam van den misdadiger. Zijn eigen belang brengt mede voor diens veiligheid te zorgen. Daarom neemt hij hem in bescherming. Wordt zijn lichaam verslagen, dan is als het ware zijn voertuig vernield en hij tot handelen onmachtig. Een natuurlijk gevolg hiervan is, dat men de wereldorde herstellen kan, door den misdadiger te dooden; de daemon verdwijnt, de goede geesten hernemen weer hun terrein.

Waar de zeden zich verzacht hebben en het boetenstelsel in de plaats is getreden van het oude wraakrecht, bleef de noodzakelijkheid bestaan om naast de bevrediging van het rechtsgevoel ook te zorgen voor het herstel van de wereldorde. Bij het oude stelsel geschiedde dit door een en dezelfde daad, het verslaan van den schuldige; thans moest voor het tweede doel een ander middel uitgevonden worden.

Dit middel was het aanlokken van de goede geesten, door hunne verschijning toch waren de kwade geesten verplicht te vluchten. Dit doel werd bereikt door aanroeping der goede geesten; door het tot hen gerichte gebed, door het aangeboden offer. Wij hopen later in de gelegenheid te zijn aan te toonen, dat het besmeren met bloed ten doel heeft den levensaether te vermeerderen en de zoo vluchtige ziel te versterken; ook dit doet men bij het barima de djoebata's ondergaan, om hen te sterken in den strijd tegen de kwade beginselen.

Naar onze bescheiden meening kan door bovenstaande hypothese de kwalificatie van het Dajaksche en Papoesche bijgeloof als „ongerijmd” wegvallen.

In de beoordeeling van de godsdienstige en zedelijke begrippen bij primitieve volken zij men toch voorzichtig met beschuldigingen van inconsequentie. Het is zoo gemakkelijk den gedachtengang van den inboorling onverklaarbaar te noemen, te zeggen dat hun bijgeloof geen hypothetischen grondslag heeft.

Verstandiger doet men dergelijke uitingen voor zich te houden;

en waar men dus stuit op iets onverklaarbaars, dit toe te schrijven aan onvolledigheid van eigen onderzoek, aan gebrekkige kennis der feiten.

Men bedenke toch dat waar honderde verschijnselen getuigenis afleggen van de eenheid van den menschelijken geest, het niet aangaat, daar waar men niet direct de verklaring van een enkel verschijnsel vindt, te komen tot het besluit, dat de inboorlingen zich niet laten leiden door een „begrip“.

§ 22. Aanteekeningen. Verbond met den duivel.

In de plaats van de voorstelling der vereeniging van mensch en daemon door incarnatie van den laatste in den eerste, is vaak getreden die, welke den mensch een verbond doet sluiten met den duivel.

Een merkwaardig voorbeeld daarvan geeft Hardeland, *Dajacksch-Deutsches Wörterbuch i. v. Idjin* ¹.

Wij zullen later zien bij de behandeling van het medium-wezen der Landak- en Tajan-Dajaks, dat daarbij het beginsel voorziet hoe geen geest in een medium kan nederdalen, vóór de eigen ziel het lichaam van het medium verlaten heeft.

Indien nu onze veronderstelling waar is, dat het verbond met den duivel ontstaan is uit het geloof aan de incarnatie van den duivel in den mensch — waardoor de mensch bovennatuurlijke eigenschappen verkreeg, onkwetsbaarheid, het vermogen zich onzichtbaar te maken —, dan moet de duivel, om in staat te zijn zich in het menschelijk lichaam neer te laten, eerst de ziel daaruit verwijderen.

De ziel ligt in het bloed. Mephistopheles eischt daarom van Faust dat het contract geschreven worde met diens bloed, hij komt daardoor dus in het bezit van diens ziel, en kan daardoor over de ledige plaats in diens lichaam beschikken.

Ook uit het voor- en achterhoofd van het Dajaksche kind worden eenige bloeddruppels d. i. de ziel verwijderd, waarschijnlijk om daardoor het lichaam van het kind klaar te maken voor de inbezitname van den duivel.

¹ Dit woord is natuurlijk verbasterd uit het Arabisch *djin*. *Kern*.

§ 23. Ongeluksoorzaken.

Woorden als siël, rasi etc. vertaalt Hardeland met „ongeluksoorzaken“. Zij worden evenals „ongeluk voorspellende voortekenen“ vaak als persoonlijke wezens voorgesteld.

Vergelijk hetgeen over Sial gezegd wordt door Hardeland, op. cit. i. v.; en verg. het Mal. sijal, sewal.

(Wordt vervolgd.)

INHOUDSOPGAVE.

A. INLEIDING.

- § 1. Het noodlot.
 - § 2. Kwade voorteekenen.
 - § 3. Pantangan's of verboden dingen.
 - § 4. Boewang-rasi-ceremoniën tot het neutraliseeren van kwade invloeden.
 - § 5. Rijststrooiers-gebed (pamang).
 - § 6. Ceremonie met het hoen (bërpipis).
 - § 7. Barima of offeren.
 - § 8. Barang roba — onbereide offergaven.
 - § 9. Taboer njawa.
 - § 10. Barang rima — bereide offerspijzen.
 - § 11. Bapatja of bapamang (gebed).
 - § 12. Bagoelé baras banjoe (reukoffer).
 - § 13. Met bloed besmeren.
 - § 14. Gezamenlijke maaltijd.
 - § 15. Aanleidingen tot barima.
 - § 16. Beledigde partij onder invloed van het booze noodlot.
 - § 17. Het ijzer versterkingsmiddel der ziel.
 - § 18. Boewang-rasi-boete na snellen.
 - § 19. Offermaal bij Maleiers.
 - § 20. Tongkal-instelling.
 - § 21. Verklaring van de werking der booze geesten.
 - § 22. Aanteekeningen. Verbond met den duivel.
 - § 23. Ongeluksoorzaken.
-